

تحلیلی بر عملیات ثامن الائمه (علیه السلام) به عنوان نقطه عطف ورود ایران به استراتژی مرحله دوم جنگ و سرآغاز کسب پیروزی های غرور آفرین یاسر رضاپور^۱، روح اله پورآسیاب^۲

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۰۷

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۱۴

چکیده

هدف اصلی نگارش این مقاله، ارائه تحلیلی بر عملیات ثامن الائمه (ع) به عنوان نقطه عطف ورود ایران به استراتژی مرحله دوم جنگ و سرآغاز کسب پیروزی های غرور آفرین رزمندگان غیور جمهوری اسلامی ایران می باشد. مهمترین موضوعاتی که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته عبارتند از تحلیلی از شرایط سیاسی و نظامی ایران قبل از اجرای عملیات، نحوه اجرای این عملیات، ورود سپاه به صحنه طرح ریزی، هدایت و کنترل جنگ، روند شکل گیری مواضع و محورهای پدافندی، نحوه تصویب طرح عملیاتی ثامن الائمه (ع)، تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر پیروزی عملیات ثامن (ع) و در نهایت دستاوردهای و پیامدهای این عملیات در سطح داخلی و خارجی. یافته های پژوهش نشان می دهد که عملیات ثامن الائمه (ع) نه تنها به عنوان یکی از چهار عملیات بزرگ و برجسته در چارچوب سلسله تلاش های آزادسازی مناطق اشغالی به شمار می رود بلکه به منزله «نقطه عطف» و «حلقه واسط» برای انتقال استراتژی جنگ از وضعیت گذشته به وضعیت جدید نیز محسوب می شود.

کلیدواژه ها: دفاع مقدس، عملیات ثامن الائمه، شکست حصر آبادان، محور عملیاتی، طرح عملیاتی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- کارشناسی ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک، yaserrezapoor63@gmail.com

۲- دکترای فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)،
noor.mahdi1394@gmail.com

مقدمه

عملیات ثامن‌الائمه یکی از با ارزش‌ترین نبردهای دفاع مقدس و اولین عملیات از سلسله عملیات‌های دوازده گانه بزرگ و مؤثر ج.ا.ایران در طول هشت سال دفاع مقدس می‌باشد، این عملیات که در ۵ مهرماه سال ۱۳۶۰ صورت گرفت به محاصره شهر آبادان پایان داد و قوای دشمن را به غرب رودخانه کارون عقب راند. پیش از عملیات ثامن‌الائمه، ۴ عملیات موسوم به ۲۳ مهر در غرب رودخانه کرخه، عملیات سوم آبان در شرق رودخانه کارون، عملیات نصر در منطقه عمومی هویزه و عملیات توکل در شرق رودخانه کارون انجام که همگی با شکست کامل همراه شده بود. از این رو شکست‌ها باعث افزایش روحیه قوای دشمن بعثی و سرخوردگی نیروهای خودی شده بود، انجام موفقیت‌آمیز این عملیات باعث بر هم خوردن این موازنه و تقویت خودباوری و ایمان به فتح و نصرت الهی در نبرد با دشمن بعثی گردید و به حس پیروزی‌های بلامنازع دشمن پایان داد.

از سوی دیگر در این عملیات؛ برای اولین بار نیروهای ارتش و سپاه به‌صورت نظام‌مند و گسترده تحت فرماندهی مشترک اقدام به اجرای عملیات نمودند که این موضوع خود به عنوان پایه‌گذار وحدت بین سپاه و ارتش گردید. طوری که در عملیات‌های بعدی نیز این وحدت باعث هم‌افزایی و دست یافتن به پیروزی‌های بزرگتری شد. صدام به عنوان رئیس‌جمهور عراق اهداف خود را از شروع جنگ تحمیلی، تصرف خاک ج.ا.ایران و غارت منابع آن و از بین بردن انقلاب نوپای اسلامی مردم ایران اعلام کرده بود و بسیار خوش‌بین بود که به‌صورت سهل‌الوصول و با سرعت هرچه بیشتر به این اهداف دست یابد، در همین راستا یکی از اهداف او تصرف آبادان و تسلط بر منابع این منطقه از جمله رود کارون، اروندرود، پالایشگاه بزرگ آبادان و سایر مزیت‌های این شهر بود. با توجه به این شرایط، پس از برکناری بنی‌صدر از فرماندهی کل قوا و همچنین صدور فرمان حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر شکست حصر آبادان، طراحی این عملیات که پیش‌تر در سال ۱۳۵۹ انجام شده بود و به دلیل مخالفت‌های بنی‌صدر متوقف مانده بود، در سه محور دارخوین (محور شمالی)، فیاضیه (محور جنوبی) و جاده آبادان ماهشهر (محور شرقی) در ساعت یک بامداد با مشارکت لشکر ۷۷ خراسان و تیپ ۳۷ زرهی شیراز از ارتش و چند گردان از نیروهای سپاه به اجرا درآمد. بدون شک عملیات ثامن‌الائمه را می‌توان سرآغاز فتوحات گسترده

رزمندگان اسلام در جبهه‌های نبرد و طلیعه آزادسازی سرزمین‌های مقدس اسلامی از لوث وجود عناصر خبیث بعثی دانست که سر منشأ دستاوردهای گسترده بعدی شد. با توجه موضوعات مطرح شده این عملیات می‌تواند الگوی مناسبی برای امروز جامعه و تحت شرایط تحریمی ارائه کند، امید است مسئولین سیاسی کشور با تدقیق در الگوها و المان‌های دفاع مقدس از بحران‌های تحریمی این دوران به سلامت عبور کنند.

بیان مسئله

حماسه‌های پرشور جنگ تحمیلی و صحنه‌های شگرفی که رزمندگان پر توان اسلام در دفاع مقدس به منظور حفاظت از تمامیت ارضی میهن اسلامی و دفاع از اسلام در جای جای جبهه‌های نبرد حق علیه باطل از مناطق صعب‌العبور و سر به فلک کشیده غرب تا دشت‌های سوزان جنوب و آب‌های گرم خلیج فارس آفریدند، آنچنان پر شکوه و با عظمت و سرشار از عشق، ایثار و شجاعت است که هیچ قلم و زبانی را یارای بازگو کردن آن نیست. چرا که این جنگ نبردی بود که در یک طرف آن تمامی ابر قدرت‌های جهانی به ویژه آمریکا و کشورهای منطقه‌ای با پشتیبانی کامل نظامی، اقتصادی، سیاسی و تبلیغاتی از یک دولت دست نشانده یعنی صدام حسین که با برخورداری از یک ساختار نظامی کلاسیک مدرن و شرایط بسیار مناسب سیاسی، اقتصادی آمادگی کامل برای شروع یک جنگ پیروزمندانه علیه جمهوری اسلامی را داشته است، قرار گرفته بودند و در سوی دیگر نیز ملتی مؤمن، سلحشور و بدون اتکاء به منابع مادی و فقط با اتکال به خداوند مقاومت می‌کردند. ملتی که توانسته بودند در اوایل دهه پایانی دوران جنگ سرد یک تحول عمده سیاسی در اطلس جغرافیای سیاسی جهان به نام انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (ره) به ثبت برسانند. این موضوع منتهی به تزلزل و ناپایداری در نظام بین‌المللی و شکل‌گیری الگوی جدیدی از حکومت شد که قواعد رفتاری و مبانی ساختاری خود را مستقل از قواعد رایج بازی در نظام بین‌المللی صورت می‌داد. این الگو که دفاع از مستضعفان و برخورد با مستکبران در سرلوحه اهداف قرار داشت، موجب بیداری ملت‌ها به ویژه جهان اسلام گردید انقلاب اسلامی، منافع سیاسی و اقتصادی و امنیتی ابر قدرت‌ها به ویژه آمریکا و نوکران دست نشانده آنها را با چالش‌های جدید و پیش‌بینی نشده‌ای مواجه ساخت و دکترین سیاسی استفاده از

ژاندارمی منطقه‌ای را برای منافع آمریکا منسوخ و شکست خورده نشان داد لذا از همان لحظه پیروزی تمامی دشمنان و مخالفان این نظام مقدس الهی دست به دست هم دادند تا به این امید که بتوانند این تهدید جدی را از سر راه خود بر داشته و هم چون گذشته منافع استکباری خویش در منطقه را تأمین نمایند؛ اما با عنایت الهی توطئه‌هایشان یکی پس از دیگری نقش بر آب شده و با ناکامی مواجه گشت. سرانجام شروع جنگ تحمیلی آخرین ابزار و اهرم اصلی برای سقوط نظام نوپای انقلاب اسلامی بود. دشمنان انقلاب اسلامی، با خیال واهی، جنگ را بر ایران تحمیل کردند تا این کانون نور را که گرمابخش دل‌های محرومین و مستضعفین جهان و شادی‌بخش قلوب تمامی رنج دیدگان زمین بود، محو نمایند. از سوی دیگر به ملت‌های مظلوم و تحت ستم که با پیروزی‌های انقلاب اسلامی جان تازه در کالبدشان دمیده شده بود، آنها می‌خواستند بقبولوند که حرکت استقلال طلبانه و آزادی خواهانه در برابر خواست و اراده آنها محکوم به شکست است ولی شروع جنگ و سیر تحولات آن اما به گونه‌ای دیگر رقم خورد. بطوریکه تمام آمال و آرزوی آمریکا و حکومت دست نشانده‌اش یعنی صدام نقش بر آب شد. تجربه و تحلیل آنها درباره امت سربلند و مقاوم ایرانی کاملاً اشتباه بود و به همین دلیل نتیجه معکوس به بار آورد، تحمیل جنگ به ایران اسلامی نه تنها آنان را در دست‌یابی به اهداف پلیدشان یاری نکرده، بلکه به حرکتی عظیم در جهت رشد، خودکفایی و آمادگی نظامی ملت منجر شد. نقطه عطف تمامی این پیروزی‌ها در هشت سال دفاع مقدس عملیات پیروزمندانه ثامن‌الائمه (ع) است. این پیروزی در زمانی اتفاق افتد که وسعت زیادی از سرزمین مقدس ج.ا.ا در اشغال متجاوزان بعثی که تا بن دندان مسلح قرار داشت، در آن مقطع از زمان با توجه به شرایط بحران‌زده سیاسی ناشی از اقدامات بنی‌صدر و بن‌بست نظامی، هیچ روزنه‌امیدی در باور تحلیل‌گران نظامی مبنی بر اجرای موفقیت‌آمیز عملیات‌های آفندی گسترده از طرف رزمندگان اسلام متصور نبود. پیروزی در این عملیات به معنای ورود به مرحله تازه‌ای از جنگ و گشودن گره کور جنگ محسوب می‌شد. نزدیک به ۱۳ کیلومتر از کناره رود کارون و همین میزان از کارون تا جنوب جاده ماهشهر - آبادان در اشغال دشمن بود، به گونه‌ای که دو جاده اهواز - آبادان و ماهشهر - آبادان در منطقه اشغال شده قرار داشت و قسمت‌هایی از آن نیز در تصرف دشمن بود که آزادسازی این مناطق با اجرای عملیات ثامن‌الائمه (ع) تحقق یافت.

عملیات ثامن الائمه (ع) نقطه عطفی در تاریخ هشت سال دفاع مقدس به شمار می‌رود که برای پیروزی‌های بعدی رزمندگان اسلام در دوران جنگ تحمیلی سرآغازی مهم بود. این عملیات نخستین عملیات از چهار عملیات بزرگ و موفق «ثامن الائمه (ع)»، «فتح المبین»، «طریق القدس» و «بیت المقدس» است که برای آزادسازی مناطق اشغالی و با اجرای آن به فرمان فرماندهی کل قوا حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر ضرورت شکست حصر آبادان تحقق یافت.

پنجم مهر ماه سال ۱۳۶۰ نقطه عطفی در تاریخ ۸ سال دفاع مقدس به شمار می‌آید. در این روز اولین عملیات گسترده ایران در مقابل ارتش متجاوز عراق با موفقیت کامل صورت گرفت و شهر آبادان پس از یک سال از محاصره دشمن بعثی خارج شد. ساعت یک بامداد رزمندگان اسلام عملیاتی را با رمز «نصر من الله و فتح قریب» آغاز کردند که پس از ۲ روز به بار نشست و فرمان امام خمینی (ره) مبنی بر ضرورت شکست حصر آبادان با موفقیت اجرا شد.

آزادسازی ۱۵۰ کیلومترمربع از خاک میهن اسلامی از جمله ۲ جاده استراتژیک و راهبردی اهواز به آبادان و ماهشهر به آبادان و خروج شهر آبادان از محاصره، اسارت یک هزار و ۸۰۰ نفر از نیروهای دشمن، کشته و زخمی شدن یک هزار و ۵۰۰ تا ۲ هزار نفر از نیروهای عراقی و انهدام ۹۰ دستگاه تانک و نفربر، به غنیمت گرفتن ۱۰۰ دستگاه تانک و ۶۰ دستگاه نفربر، سه دستگاه لودر و ۱۵۰ دستگاه خودرو و انهدام سه فروند هواپیما و یک فروند بالگرد دشمن از پیامدهای عملیات غرورآفرین ثامن الائمه (ع) بود. شکست در این عملیات به قدری برای صدام سنگین بود که پس از پایان عملیات و شکست نیروهای بعث، هفت نفر از فرماندهان خود را تیرباران کرد. این پیروزی آن‌چنان شکوهمند بود که از نگاه کارشناسان نظامی غرب دور نماند و اظهار نظر و شگفتی آنها را برانگیخت. به گونه‌ای که آنتونی کردزمن از سرشناس‌ترین کارشناسان نظامی غرب در مورد شکست حصر آبادان می‌نویسد: «هنوز معلوم نیست که ایرانیان در این جنگ چگونه به این پیروزی دست یافتند».

پیشینه تحقیق

الف) کتاب‌ها

- اشغال خرمشهر و شکستن حصر آبادان، سازمان عقیدتی - سیاسی ارتش جمهوری اسلامی

ایران، (تهران، بهار ۱۳۷۳). در این کتاب به اقدامات ارتش در عملیات ثامن الائمه پرداخته و نقش یگان‌های ارتشی حاضر در این عملیات که در محور شرقی (جاده آبادان-ماهشهر) اقدام به تک نموده بودند به صورت تحلیلی بررسی شده است. همچنین نظرات فرماندهان ارتش در خصوص نتایج حاصل از این عملیات را بر شماری کرده است.

- خرمشهر در اسناد ارتش عراق، دفتر ادبیات و هنر و مقاومت، کاظمی، اصغر (۱۳۷۵). نویسنده با اشاره به عملیات ثامن الائمه، به تشریح تأثیر این عملیات بر روند ادامه جنگ و تغییر راهبرد ج.ا.ایران در اجرای عملیات‌های آفندی برای باز پس‌گیری قسمت‌های اشغال شده پرداخته و با استفاده از اسناد به دست آمده از عراقی‌ها به‌طور پررنگ تأثیر این عملیات را بر اجرای عملیات بزرگ بیت‌المقدس و آزادسازی خرمشهر را مورد بررسی قرار داده است.

کتاب جنگ: بازیابی ثبات، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، درودیان، محمد (۱۳۸). نویسنده به بررسی و تشریح ابعاد و ویژگی‌های هجوم سراسری عراق و علل توقف آن و سرانجام، چگونگی بیرون راندن نیروهای متجاوز از خاک ایران پرداخته است، در فصل سوم کتاب تحول در راهبرد ج.ا.ایران در جنگ و عملیات‌های آزادسازی مناطق اشغالی از جمله ثامن الائمه را مورد تحلیل قرار داده است.

ب) مقالات

به دلیل اهمیت خاص عملیات ثامن الائمه و تأثیری که در روند ادامه جنگ ایجاد کرد، پژوهشگران و محققین به این موضوع از زوایای گوناگونی ورود کرده و به نتایج خوبی دست یافته‌اند. در ذیل به دو نمونه از تحقیقات مشابه اشاره می‌گردد:

مقاله: شکست حصر آبادان؛ طلیعه آزادسازی خونین شهر، طهرسقا، حسین، ۱۳۹۲. نویسنده در این مقاله با اشاره به روند محاصره آبادان و چگونگی مقاومت نیروهای مردمی در مقابل ارتش عراق به اهمیت استراتژیک آبادان و چرایی الزام شکست حصر آن و نحوه طرح‌ریزی و اجرای این عملیات پرداخته و نتایج حاصل از اجرای این عملیات از قبیل موفقیت‌های نظامی و تأثیر آن بر ادامه جنگ و آزادسازی خرمشهر و توسعه داخلی و روند دیپلماتیک جنگ را مورد بررسی قرار داده است.

مقاله: تحولات آغازین جنگ تحمیلی: زمینه‌های پیدایش عملیات ثامن الائمه، جدی، سید

مجید، مجله سیاست دفاعی، ۱۳۷۴. نویسنده در این مقاله به ویژگی‌های منحصر به فرد این عملیات پرداخته و با بیان اهداف اولیه ارتش عراق در تجاوز به ج.ا.ایران و چگونگی عملکرد آنان در دستیابی به این اهداف، همچنین تغییر استراتژی عراق در پی مقاومت‌های مردمی در برخی از مناطق و اقدام به محاصره آبادان و توقف در سرپل شرق کارون به بررسی نیروهای سپاه و نیروهای مردمی و تشکیل محورهای عملیاتی اطراف این سرپل پرداخته و روند طرح‌ریزی و آمادگی نیروهای خودی را مورد واکاوی قرار داده است.

اهمیت و ضرورت موضوع

عراق پس از اشغال خرمشهر، محاصره آبادان را نیز برگ برنده خود می‌دانست. صدام گاه و بی‌گاه ادعا می‌کرد که هر موقع لازم بداند، آبادان را هم تسخیر خواهد کرد. به همین دلیل محاصره آبادان تهدیدی جدی برای آبادان به شمار می‌رفت. امام خمینی (ره) نیز با شناخت دقیق از این مسئله، فرمان تاریخی خود را در ۱۳۵۹/۸/۱۴ صادر نمود: «و من منتظرم که این حصر آبادان از بین برود و هشدار می‌دهم به پاسداران، قوای انتظامی و فرماندهان قوای انتظامی که باید این حصر شکسته بشود. مسامحه نشود در آن، حتماً باید شکسته بشود». ایشان مدتی بعد از حادثه هفتم تیر خطاب به شورای عالی دفاع فرمودند: «چرا حمله نمی‌کنید، بنی‌صدر هم همیشه امروز و فردا می‌کرد و می‌گفت یک ماه دیگر طراحی داریم... و اگر نمی‌خواهید بجنگید بگویید تا ما تکلیف خودمان را بدانیم».

عملیات ثامن الائمه (ع) گرچه به عنوان یکی از چهار عملیات بزرگ و برجسته در چارچوب سلسله تلاش‌هایی که برای آزادسازی مناطق اشغالی انجام گرفت، به شمار می‌رود اما به منزله «نقطه عطف» و «حلقه واسط» برای انتقال استراتژی جنگ از وضعیت گذشته به وضعیت جدید نیز می‌باشد. از این‌رو تحلیلی بر چگونگی اجرای این عملیات، ورود سپاه به صحنه طرح‌ریزی، هدایت و کنترل جنگ، روند شکل‌گیری مواضع و محورهای پدافندی، نحوه تصویب طرح عملیاتی ثامن الائمه (ع) و در نهایت تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر پیروزی عملیات ثامن الائمه (ع) و دستاوردهای و پیامدهای این عملیات در سطح داخلی و خارجی ضروری به نظر می‌رسد.

شناسنامه عملیات

نام عملیات: ثامن الائمه (ع)

نوع عملیات: آفندی

تعداد مراحل: یک مرحله

رمز عملیات: نصر من الله و فتح قریب

قرارگاه فرماندهی عملیات: ستاد عملیات جنوب

تاریخ شروع عملیات: ۱۳۶۰/۰۷/۰۵ ساعت عملیات: ۱:۰۰ بامداد مدت: ۲ روز

بررسی اوضاع سیاسی - نظامی جمهوری اسلامی به‌ویژه در آستانه عملیات

ثامن الائمه

این مقطع زمانی تاریخ انقلاب پرمخاطره‌ترین لحظات حیات نظام نوپای جمهوری اسلامی به شمار می‌آید. چرا که دشمن اصلی انقلاب، یعنی دولت امریکا با کمک و همراهی عوامل داخلی به طراحی، سازماندهی و هدایت توطئه‌های بی‌شماری اقدام کرد. هر کدام از این تهدیدات و توطئه‌ها در نوع خود می‌توانست به تنهایی برای ساقط نمودن یک حکومت یا قدرت کافی باشد چه برسد به یک حکومت نو پا. این حوادث توانست جراحات عمده‌ای را به درخت نونهال انقلاب اسلامی وارد کند. این اقدامات دشمن با عنایات الهی و مدیریت عالمانه و خردمندانه حکیم انقلاب امام خمینی (ره) و حمایت‌های گسترده ملت با فرهنگ ایران اسلامی نقش بر آب شد. چنانچه در آن مقطع زمانی اکثر رسانه‌های جهان انقلاب اسلامی ایران را از لحاظ نظامی ناتوان و ضعیف، از جنبه سیاسی بحران‌زده، از منظر اقتصادی ورشکسته و شرایط امنیتی را بسیار آشفته ارزیابی می‌کرده‌اند که از جمله مهم‌ترین موضوعاتی که مطرح بود به شرح ذیل می‌باشد.

الف- تغییر مواضع از سوی حکومت حزب بعث به دلیل بن‌بست نظامی و پیدایش

بحران سیاسی در نظام جمهوری اسلامی با شکست عملیات‌های آفندی ایران:

با توجه به شرایط پیش‌آمده در ایران، عراق نسبت به درستی تحلیل‌ها و باورهای خود بر ناتوانی نیروهای نظامی ایران برای آزادسازی مناطق اشغالی یقین پیدا کرد. از آن تاریخ، حضور دشمن در این مناطق با آسایش خیال و بدون هیچ‌گونه نگرانی ادامه یافت. "کرد زمن" در بیان بازتاب

ناکامی‌های عملیات‌های آفندی ایران، بر امیدواری عراق بر دفاع و پدافند از مناطق اشغالی تأکید می‌کند و می‌گوید: نخستین تأثیر این بود که عراقی‌ها باور کردند که با کمی مقاومت‌های پدافندی می‌توانند دستاوردهای خود را حفظ کنند. (کرذمن، بی تا)

بر پایه رخدادهای جدید، عراقی‌ها از طریق یاسر عرفات به ایران پیام دادند که قادرند اهواز را تصرف کنند؛ اما این کار را نمی‌کنند و منتظر فعل و انفعالاتی در تهران هستند. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۸: ۱۱۹) و یا طه یاسین رمضان در مصاحبه با روزنامه الشوره اعلام می‌کند: «جنگ به پایان نخواهد رسید مگر این که رژیم حاکم بر ایران به‌طور کلی منهدم شود» و یا صدام می‌گوید "ما از تجزیه و انهدام ایران ناراحت نمی‌شویم". (سازمان عقیدتی و سیاسی ارتش - ۱۳۷۱ ۵۱-۵۲)

ب- ناتوانی ارتش ایران در مقابله با تهاجمات ارتش عراق و تلاش بنی‌صدر در تشدید بحران سیاسی به دلیل شکست ارتش در چهار عملیات:

در پی ناکامی‌های ارتش ایران در اجرای عملیات ۲۳ مهر در غرب کرخه، عملیات سوم آبان در شرق رودخانه کارون، عملیات نصر در هویزه و عملیات توکل در شرق رودخانه کارون در موقعیت سیاسی بنی‌صدر رو به تضعیف نهاد. در چنین وضعیتی، بنی‌صدر برای خروج از بن‌بست تنها تشدید بحران داخلی را به‌عنوان بهترین گزینه انتخاب نمود. در همین زمان، بیگانگان اطلاعاتی را به‌صورت محرمانه مبنی بر فوت زود هنگام حضرت امام در اختیار بنی‌صدر قرار داده بودند تا وی بتواند حرکت خود را با قاطعیت و اطمینان بیشتری ادامه دهد. در واقع بنی‌صدر چنین تصور می‌کرد که موقعیت استثنائی وی در زمینه سیاسی-نظامی و همچنین در میان روشنفکران و نیروهای ارتش به گونه‌ای است که در صورت وقوع بحران داخلی، قادر به مهار اوضاع و به دست‌گیری کامل قدرت خواهد بود. بر پایه همین عقیده، بنی‌صدر در روز ۱۴ اسفند ۱۳۵۹ با منازعه جویی در برابر نظام و انقلاب و به‌منظور از بین بردن نیروهای انقلابی، تلاش خود را با حمایت گروهای ضد انقلاب آغاز کرد. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۸)

صدام در آبان ۱۳۵۹ با توجه به شرایط موجود ایران در مصاحبه‌ای با روزنامه المستقبل اعلام کرد که با درگذشت رئیس‌جمهور الجزایر (هواری بومدین) در سال ۱۹۷۸ میلادی قرارداد الجزایر دفن شده است (ستاد تبلیغات جنگ شورای عالی دفاع، با صلح، به نقل از مجله المستقبل، شماره ۱۹۵،

۱۵/۱۱/۷۳، ۱۹۸۰) همچنین پس از واقعه ۱۴ اسفند ۱۳۵۹ در موضع گیری جدیدی، مناطق اشغالی را همان مرزهای حقیقی اعلام کرد و با توجه به موقعیت نظامی ایران، باز پس گیری این مناطق را از موضع قدرت غیر ممکن دانست.

"موضوعی که آنها (ایران) باید آن را درک کنند این است که راه ادامه جنگ از عقب راندن نیروهای عراقی از مواضع به دست آمده با اتکا به قدرت، مسئله‌ای غیر ممکن است" (همان منبع، ۱۹۸۱: ۱۲۲)

ج- تغییر استراتژی سازمان مجاهدین (منافقین) از فاز سیاسی به فاز نظامی و پیامدهای آن:

در چنین وضعیتی، منافقین و سایر گروه‌های ضد انقلاب حول محور بنی صدر گرد هم آمدند. قبل از این، تقریباً در زمستان ۱۳۵۹، رجوی با خروج غیر قانونی از کشور علاوه بر بررسی مسیر خروج در حال اضطراری، با حضور در فرانسه ملاقات‌هایی را انجام داد و ضمن تشریح اوضاع داخلی ایران و موقعیت سازمان، حمایت غربی‌ها را بر ورود به فاز نظامی جلب کرد و پس از جلسات متعددی که رجوی با کادر سازمان برگزار کرد، آنها را نهایتاً متقاعد به ورود به فاز نظامی نمود. در چارچوب همین تلاش‌ها، حمایت از بنی صدر و ترغیب وی به ایستادگی در برابر امام و انقلاب شدت گرفت. در همین روند و در حالی که امام هیئتی سه نفره را برای حل اختلافات تشکیل داده بودند بنی صدر با اعلام بن‌بست در کشور، برگزاری رفراندوم عمومی را مطرح کرد. سردمدار منافقین طی نامه‌ای به بنی صدر ضمن تبریک به مناسبت اقدام جدید بنی صدر نوشت:

"اعلام حالت بن‌بست و ارائه پیشنهاد رفراندوم (حالا که انتخابات مجلس را حضرات عملی نمی‌دانند) فوق‌العاده جالب و شایسته حمایت آشکار و علنی عموم مردم و نیروها است، به عبارت دیگر، دامنه کار هیئت سه نفر را به هیئت ۳۶ میلیون نفره بایستی گسترش داد" رجوی در همین نامه به بنی صدر تأکید کرد "از نظر سیاسی و چه لحاظ اجتماعی در وضعیتی هستید که اگر بخواهید و اگر بایستید می‌توانید فی‌الواقع جارویش کنید" (مرکز مطالعات و تحقیقات، ۱۳۶۰/۱/۲۸، سند شماره ۵۲/۲۵۰۹۲۴)

طرح منافقین برای جابجایی قدرت بدین ترتیب بود که می‌خواستند در سایه بنی صدر و با اعلام

راهپیمایی به سمت جماران، امام را مورد حمله قرار داده و پس از آن مراکز قدرت را تصرف کنند (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۸) بدین ترتیب، با تلاش بنی صدر به موازات تغییر استراتژی منافقین، مرحله جدیدی از بحران داخلی آغاز شد، از خرداد ۱۳۶۰ با ورود منافقین به فاز نظامی و اعلام قیام مسلحانه علیه نظام جمهوری اسلامی در خرداد ۱۳۶۰ اقدام به ترور مردم و انفجار بمب در دفتر حزب جمهوری اسلامی در پائیز ۱۳۶۰ و دفتر نخست‌وزیر در ۸ شهریور همان سال، کشور به سمت شرایط بسیار بحرانی هدایت شد. در این راستا رسانه‌های غربی با اجرای یک عملیات روانی گسترده به منظور تضعیف ملت و حکومت اسلامی و تقویت نیروهای متجاوز بعثی پرداختند. مجله تایمز در گزارشی نوشت:

" انفجار بمب در نخست‌وزیری ضربه‌ای شدید ولی نه مهلک به رژیم محاصره شده خمینی بود، اما این بمب متقاعد کننده‌ترین شاهد بر این بود که انقلاب ایران با ادامه دادن به نابودی خود ممکن است ملت را به یک جنگ داخلی بکشاند" (خبرگزاری پارس، ۱۳۶۳/۶/۳۱)

و مجله نیوز نیز تیر عامل بمب‌گذار را از افراد درون حکومت اعلام کرد و به نقل از یک افسر امنیتی در تهران مدعی شد:

" مقامات مملکتی از این امر (انفجار) بسیار آشفته هستند زیرا تروریست‌ها توانستند به قلب رهبران امنیتی مملکت وارد شده و اعتبار رژیم را از بین ببرند؛ و اکنون وسوسه‌انگیزترین سؤال برای همه این است که آیا خمینی هدف بعدی تروریست‌ها خواهد بود. چرا که فقط شخصیت ممتاز خمینی است که هنوز کشور تجزیه شده را به صورت یکپارچه نگه داشته است" (همان منبع، ۱۳۶۰، ۱۲)

رسانه‌های دیگر با مطرح کردن کسالت رهبر انقلاب اسلامی و همچنین ادعای گسترش اعتراضات ضد حکومتی در ایران، آن را زمینه اوج‌گیری ناامنی و سرانجام فروپاشی نظام جمهوری اسلامی تفسیر کردند (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۲:۲۱)

در این راستا مجله پانوراما چاپ ایتالیا با استناد به گزارش سرویس‌های مخفی غرب نوشت:

" صد گروه ضد حکومت اسلامی در ده استان کشور از آذربایجان گرفته تا کردستان و سیستان بلوچستان پایگاه‌های مستحکمی در اختیار دارند. آنان از پشتوانه مالی بر خوردارند به طوری که پرنسس افسر پهلوی و عراقی‌ها در همه این جنبش‌ها ۵۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری کرده‌اند؛ طبق محاسبات متخصصان غربی در تهران، شمارش معکوس در ایران از هم‌اکنون آغاز شده است و

احتمال دارد درگیری بین رئیس‌جمهور بنی‌صدر و رهبران آینده جمهوری اسلامی پس از درگذشت (امام) خمینی به بروز یک واکنش غیر قابل کنترل منجر گردد در این باره نخست مبارزات خونین بر سر کسب قدرت و سپس برخوردهای بین احزاب و... سرگرفتن حمله شدید عراق و در پایان همه این‌ها تجزیه خاک ایران تحقق پذیرد." (خبرگزاری پارس، ۱۳۶۰، ۲۲ الی ۲۴)

مجله تایم نیز از قول مسعود رجوی نوشت:

"خمینی خیلی ضعیف است... ۹۰ درصد از رهبری خمینی از بین رفته است... مردم واقعاً خوشحال هستند و به ما (من و بنی‌صدر) تبریک می‌گفتند. ما اکنون در خط حمله هستیم و خمینی در خط دفاع" (خبرگزاری پارس، ۱۳۶۰، ۷-۸).

برخی رسانه‌های غربی اقدامات نیروهای امنیتی ایران را در دستگیری ضد انقلابیون ناقض حقوق بشر خوانده و پیامدهای آن را وحدت بیشتر نیروهای معارض و سرنگونی نظام جمهوری اسلامی پیش‌بینی کردند. روزنامه الاهرام مصر در این باره نوشت:

"مقامات ایرانی حملات خود را جهت دست‌گیری مخالفان همزمان با اجرای احکام اعدام به صورت بی‌سابقه ادامه می‌دهند. رهبران مخالفان از پاریس (بنی‌صدر و رجوی) که اعضای آنان مشکل از هزاران نفر می‌باشد از مرزهای ترکیه و ایران آماده حمله همه‌جانبه برای سرنگونی رژیم خمینی می‌شوند" (کاظمی، ۱۳۷۵:۳۰).

و سرانجام نشریه فایننشال تایمز در سال ۱۳۶۰ نوشت:

((تمام این مسائل احتمالاً بسیاری از مقام‌های کشور غربی را بر آن داشته تا امیدوار باشند که انقلاب اسلامی، رو به اضمحلال است و بر اثر جنگ گروهی و آشفتگی اقتصادی، ایران تجزیه خواهد شد))

د- کمک و همکاری بین حکومت بعث و نیروهای معارض به خصوص اکراد علیه ایران:

طبق دستور صدام از ۱۷ دی ماه ۱۳۵۹، مسئولیت بررسی وضعیت کلی کردهای مسلح عراق و گروه‌های مسلح سیاسی مخالف دولت ایران، در مناطق کردنشین غرب کشور به عهده اداره کل استخبارات عراق به ریاست بارزانی و اداره استخبارات شمال عراق به ریاست سرتیپ خزعل

گذاشته شد. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۵۹) در گذشته همه این مسئولیت‌ها به عهده ارتش عراق بود.

این انتقال مسئولیت، تغییر مسئولیت ماهیت همکاری‌های عراق با ضد انقلاب از نظامی به سیاسی - نظامی بود. این یک اقدام دراز مدت بود چنان‌که به تدریج با توجه به اوضاع و امکاناتی که عراق در این منطقه به وجود آورده بود قاسملو (از حزب دمکرات) با منافقین و بنی صدر فعالیت مشترک و هماهنگی را آغاز کرد. از همه مهم‌تر، منطقه کردستان به عنوان سر پل برای خروج غیر قانونی از کشور به عراق یا اروپا تبدیل شد. چنان‌که مسعود رجوی در دی ماه ۱۳۵۹ به منظور بررسی مسیرهای خروج و تماس با فرانسوی‌ها، از طریق کردستان از کشور خارج شد؛ و پس از ملاقات با فرانسوی‌ها و اعلام آمادگی برای عملیات نظامی در داخل کشور، بار دیگر به کشور بازگشت. همین امر نقطه آغاز ورود منافقین به فاز نظامی با کمک و حمایت قدرت‌های خارجی و هماهنگی با سایر جریان‌های ضد انقلابی در داخل کشور بود. فرانسوی‌ها امیدوار بودند با تأثیرگذاری در داخل ایران به بنی صدر برای به دست گرفتن قدرت مطلق، اوضاع مناسبی را برای برقراری صلح بین ایران و عراق و خلع نیروهای انقلابی فراهم سازند و بدین وسیله از موقعیت برتر در مقایسه با آمریکایی‌ها در ایران و عراق برخوردار شوند. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۸: ۸۵).

روزنامه لوموند در مصاحبه با قاسملو اعلام کرد:

"ما باید مواد اولیه زندگی و سلاح را به دست آوریم تا کمبود یکی از آنها موجب آسیب‌پذیری ما نشود. در حال حاضر ما از عراق، ترکیه و شوروی که با ما مرز مشترک دارند کمک دریافت می‌کنیم به‌طور کلی عراق همان اندازه به ما وابسته است که ما به آن کشور متکی هستیم" (اداره کل مطبوعات خارجی وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۵۹)

مصاحبه‌گر لوموند در پایان یک سؤال اساسی طرح کرد که نشان دهنده امیدواری آنها به تأثیرگذاری بی‌ثباتی سیاسی و اشغال نظامی برای از پای در آوردن ایران بود آیا جمهوری اسلامی قادر خواهد بود در جنگی که در دو جبهه وجود دارد پیروز شود یا خیر؟

این روزنامه مدتی بعد - با برداشتی که از اوضاع داخلی ایران داشت، نوشت: در پاسخ به این پرسش که چه کسی در این جنگ پیروز خواهد شد؟ به نقل از ناظران نوشت:

"یکی از ناظران عقیده دارد که قوی‌ترین رژیم، آسیب‌پذیرترین خواهد بود. به نظر وی بهتر است

صاحب مملکت کوچکی شد که سازمان یافته باشد و توسط یک فرد اداره شود نه اینکه در سرزمینی زندگی کرد که قطعه قطعه شده و دچار هرج و مرج انقلابی باشد" (اداره کل مطبوعات خارجی وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۵۹)

همچنین صدام طی مصاحبه‌ای رسماً اعلام کرد:

"ما جبهه تهاجم جدیدی در شمال غرب کردستان گشوده‌ایم تا رژیم آیت‌الله خمینی را وادار سازیم که دعای ما را در مورد ارضی و آب‌های ساحلی بپذیرد." (خبرگزاری پارس، ۱۳) به نقل از رادیو اسرائیل ۵۹/۱۰/۹. در همین راستا رادیو اسرائیل طی گزارشی اعلام کرد:

"دولت عراق موفق شده است شورش کردهای ایران را علیه دولت مرکزی قوت بخشیده تا از فشار نظامی ایران در جبهه‌های جنگ علیه عراق کاسته شود" (مرکز مطالعات و تحقیقات ستاد مشترک ارتش، ۱۳۵۹/۹/۱۶، سند شماره ۰۰۲۰۹۳).

سایر موارد قابل ذکر:

۱- تحریم اقتصادی علیه ایران و پائین آوردن قیمت نفت توسط دشمنان انقلاب اسلامی همچون عربستان که در این برهه از زمان ضربه‌ای بر پیکر اقتصادی نیمه جان ایران اسلامی به شمار می‌آید.

۲- به منظور منزوی کردن ایران در صحنه بین‌المللی با نشر دروغ‌هایی پیرامون قدرت برتر نظامی عراق نسبت به ایران، طرح ایجاد اختلاف میان اهل تسنن و تشیع در کنفرانس طائف توسط عوامل آمریکا، جوسازی علیه ایران، شگردهای خاص تبلیغاتی در چارچوب اهداف امپریالیسم و صهیونیسم سعی در شکست روانی ایران داشتند. از آن جمله می‌توان به: بمب باران تأسیسات اتمی عراق توسط رژیم صهیونیستی و تبلیغات علیه عراق (۱۳۶۰/۳/۲۰) اشاره کرد. این اقدام اسرائیل باعث گردید تا سران کشورهای اسلامی از عراق حمایت کرده و یا شورای همکاری خلیج فارس در اجتماع سری خود در عمان تصمیم گرفت که به درخواست رژیم عراق و به منظور پشتیبانی از آن در جنگ، مبلغ ۱۴ میلیارد دلار کمک نماید. (صفوی، ۱۳۷۶: ۲۵ و ۱۵) و همچنین بر کناری بنی صدر و فرار او به همراه رجوی و تأثیرات امنیتی آن می‌توانست پیامدهای امنیتی بسیار خطرناکی را به همراه داشته باشد.

با توجه به موارد فوق هر کارشناس نظامی و سیاسی را به این نتیجه می‌رساند که امکان بقا و حیات

سیاسی جمهوری اسلامی از میان رفته است و بدین ترتیب نظام اسلامی عملاً بایستی مضمحل می شد.

عملیات ثامن الائمه (ع)

در دورترین منطقه جنوب غربی ایران، جزیره‌ای به نام آبادان قرار دارد که از جنوب، آب‌های گرم خلیج فارس و از شمال و مشرق رودخانه‌های کارون و بهمنشیر و از غرب، اروندرود آن را در بر گرفته‌اند. اروندرود - که تنها رودخانه قابل کشتیرانی در ایران است. تا پیش از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، بنادر بزرگ و فعال خرمشهر و آبادان در مسیر این آبراه واقع بوده‌اند، آبادان را از عراق جدا می‌کند. تاریخ شهر آبادان با تاریخ صنعت کشورمان و به ویژه پالایشگاه آن گره خورده است.

محاصره شهر آبادان

پس از تجاوز عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ و اشغال سریع بخش‌هایی از خاک ایران، خرمشهر مهم‌ترین شهر بندری ایران، پس از ۴۰ روز مقاومت دلیرانه، با خیانت آشکار لیبرال‌ها و منافقین، به دست دشمن افتاد. پس از سقوط خرمشهر، رژیم عراق در صدد برآمد تا جزیره آبادان را هم اشغال کند و تلاش کرد تا از طریق شرق کارون و شمال بهمنشیر وارد آبادان شود، زیرا عبور از این قسمت آسان‌تر از عبور از رودخانه کارون در جنوب خرمشهر بود. با چنین وضعیتی آبادان در یک محاصره ۳۳۰ درجه‌ای قرار می‌گرفت و عبور از رودخانه بهمنشیر می‌توانست آن را با خطر جدی روبه‌رو کند. دشمن می‌پنداشت اگر بتواند از این رودخانه بگذرد، آبادان را برای همیشه از آن خود کرده است. عراقی‌ها برای تصرف آبادان در ۸ آبان ۱۳۵۹، در منطقه ذوالفقاری روی رودخانه بهمنشیر پل شناور نصب و با عبور دادن قسمتی از نیروهای خود، وارد جزیره آبادان شدند و از آن جهت منطقه ذوالفقاری را انتخاب کرده بودند که با استفاده از پوشش نخلستان‌ها بتوانند از دید رزمندگان اسلام دور مانده و به راحتی وارد شهر کردند.

عملیات ثامن‌الائمه (ع) گرچه به عنوان یکی از چهار عملیات بزرگ و برجسته در چارچوب سلسله تلاش‌هایی که برای آزادسازی مناطق اشغالی انجام گرفت، به شمار می‌رود ولی این عملیات به‌منزله «نقطه عطف» و «حلقه واسط» برای انتقال استراتژی جنگ از وضعیت گذشته به

وضعیت جدید بود. سردار محسن رضایی در این باره می گوید:

«عملیات ثامن الائمه (ع) نقطه عطف است و به عنوان مبدأ آغاز استراتژی مرحله دوم جنگ است و یکی از نقاط اعتماد به نفس در استراتژی مرحله دوم، عملیات ثامن الائمه (ع) بود که حلقه واسط و مبدأ تحول بود.»

رزمندگان اسلام شبانه سلاح بر دوش، پیاده و سواره به منطقه شتافتند و با جانبازی و فداکاری بسیار، چنان مقاومتی از خود نشان دادند که دلآوری‌ها و شجاعت‌های آنان در این منطقه به نام «حماسه ذوالفقاری» به عنوان برگ زرینی در تاریخ دوران دفاع مقدس به ثبت رسید. در این نبرد ۲۸۰ نفر از نیروهای بعثی به هلاکت رسیده و ۱۳۰ نفر به اسارت در آمدند و رزمندگان ایران توانستند از نفوذ نیروهای دشمن به شهر آبادان جلوگیری به عمل آوردند نیروهای عراقی بعد از این شکست، سعی کردند از طرف فیاضیه (بین ایستگاه ۱۲ و خرمشهر) به سمت آبادان پیشروی کنند که در این منطقه نیز با مقاومت دلاورمردان اسلام مواجه و مجبور به عقب‌نشینی شدند. این عملیات تا ۱۸ آبان ۱۳۵۹، ادامه داشت و سرانجام نیروهای بعثی از روستای نخلستان عبادی نیز پاکسازی و تا ۴ کیلومتری شمال رودخانه بهمیشیر مجبور به عقب‌نشینی شدند.

بعد از این حماسه، جهاد سازندگی موفق شد، جاده‌ای در میان باتلاق‌های اطراف آبادان احداث کند. این جاده نیروهای دشمن را دور می‌زد و به جاده آبادان - ماهشهر وصل می‌شد. از طریق این جاده که به جاده وحدت معروف بود، تدارکات نظامی نیروهای ایرانی آسان‌تر و سریع‌تر انجام می‌گرفت.

به دنبال صدور فرمان امام خمینی (ره) در چهاردهم آبان ۱۳۵۹، مبنی بر این که: «حصر آبادان باید شکسته شود»

نیروهای مسلح تمام تلاش و امکانات خود را برای شکستن محاصره آبادان به خاطر اجرای فرمان امام خمینی (ره) به کار بستند. صدام که خود را ناتوان از تصرف آبادان می‌دید، بعد از یازدهمین نشست سران عرب در «امان» که در ۶ آذر ۱۳۵۹، تشکیل شد، چنین گفت:

«ما نمی‌خواهیم کشورگشایی کنیم. ما فقط می‌خواستیم، تهدید ایران را از شهرهای خود دور سازیم!»

این گفته بیانگر ناتوانی عراقی‌ها در پیشروی، در خاک ایران بود.

مقام معظم رهبری در مورد تأثیر سخنان امام (ره) در نجات آبادان می‌فرمایند: «آبادان در معرض حمله و خطر بود، مثل خونین شهر، منتهی همین تأکید امام که تکلیف شرعی کردند که مبادا آبادان سقوط بکند، نیروهای رزمنده را که در آن جا بود، تقویت کردند. البته در آبادان سپاه آن روز برتر از ارتش بود. بعداً ارتش هم در آبادان مستقر شد و در یک مورد که نیروهای دشمن از بهمنشیر عبور کردند و وارد جزیره آبادان شدند، بسیج توده‌ای مردم و شرافت نظامی عده‌ای از نظامیان ما حماسه آفرید و عراقی‌ها را در جایی که واقعاً بیرون کردن دشمن از آن جا بسیار دشوار بود، کوبیدند. عده‌ای را کشته و تار و مار کردند و عده‌ای را به داخل رودخانه انداختند و عده‌ای هم که توانستند، فرار کردند. عامل اصلی در حفاظت از آبادان همان فرمان امام بود و داغی که از سقوط نیمی از خونین شهر در دل برادران وجود داشت.»

شکست حصر آبادان

در نخستین ماه‌های سال ۱۳۶۰ شهید یوسف کلاهدوز قائم مقام وقت فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، طرح شکست حصر آبادان را که توسط شهید حسن باقری طراحی شده بود، به شورای عالی دفاع ارائه داد. پس از تصویب طرح و هماهنگی با نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی و نیروهای تحت امر سپاه پاسداران، چگونگی انسجام و نحوه ادغام نیروها، همچنین نام حمله، روز و ساعت آن مشخص شد. موقعیت جغرافیایی زمین و طرز گسترش و آرایش یگان‌های ارتش عراق در منطقه به گونه‌ای بود که با یک حمله غافلگیرانه و محاصره برق آسا، می‌توانست ضربه کمرشکنی به دشمن وارد سازد. فراتر از همه انگیزه‌هایی که برای عمل در شرق رود کارون و پاکسازی دشمن در آن منطقه به لحاظ سیاسی و نظامی وجود داشت، نظر صریح فرمانده کل قوا، یعنی امام خمینی مبنی بر این بود که حصر آبادان باید شکسته شود.

منطقه عملیات

منطقه عملیات ثامن الائمه (ع) در شرق رودخانه کارون و در حد فاصل شمال شهر آبادان و جنوب منطقه دارخوین قرار داشت و شامل سرپل دشمن به وسعت ۱۵۰ تا ۱۸۰ کیلومتر مربع می‌شد که در اشغال نیروهای عراقی بود. عوارض حساس منطقه، رودخانه کارون و دو جاده اهواز - آبادان و

ماهشهر - آبادان بودند و عوارض مصنوعی منطقه نیز بیشتر شامل مواضع و استحکامات دشمن نظیر خاکریزهای متعدد، مواضع تانک، سنگرهای اجتماعی و انفرادی می شدند. با توجه به اهمیت دو پل قصبه و حفار برای دشمن که به منزله معبر و محل اتصال عقبه‌های او در شرق کارون بودند، مواضع و استحکامات فراوان و تعداد زیادی نیروی رزمی در این دو محور وجود داشتند.

وضعیت دشمن

دشمن برای استقرار در منطقه سرپل، واقع در شرق رودخانه کارون، دچار تناقض بود؛ از یک سو به لحاظ اهمیت منطقه و ضرورت حفظ آن می‌بایست از نیروی بسیاری استفاده می‌کرد و از سوی دیگر، با توجه به محدودیت عقبه خود، تجمع این میزان نیرو برایش ناممکن بود. در عین حال، شناخت عراقی‌ها از توان نیروهای خودی در عقب راندن دشمن - به ویژه پس از ناکامی ارتش در عملیات‌های سوم آبان ۱۳۵۹ و بیستم دی ۱۳۵۹ - آن‌ها را مطمئن کرده بود که مورد تعرض جدید قرار نخواهند گرفت.

استعداد و آرایش یگان‌های دشمن در این منطقه برابر اسناد به دست آمده از تیپ ۸ مکانیزه ارتش عراق در ۲۶ مرداد ۱۳۶۰ عبارت بودند از:

تیپ ۸ مکانیزه از لشکر ۳ زرهی که به سه گردان مکانیزه و یک گردان تانک در شمال سرپل و جنوب سلمانیه مواضع پدافندی را اشغال و تحکیم کرده بود.

تیپ ۶ زرهی از لشکر ۳ زرهی که با سه گردان تانک و یک گردان مکانیزه در قسمت مرکزی و شرقی در شمال جاده ماهشهر - آبادان مستقر بود.

تیپ ۴۴ پیاده از لشکر ۱۱ پیاده که با یک گردان تحت امر لشکر ۳ زرهی در قسمت جنوبی منطقه سرپل و جنوب جاده ماهشهر - آبادان پدافند می‌کرد.

تیپ ۱۲ زرهی لشکر ۳ در غرب کارون در احتیاط قرار داشت و گردان‌های تانک الطارق و سیف سعد و چند گردان جیش الشعبی، گردان پیاده از تیپ ۴۴ و گردان ۱ از تیپ ۳۳ نیروی مخصوص نیز در منطقه شرق کارون استقرار داشتند. برابر شواهد، فراین و اسناد موجود، در پی گسترش حملات رزمندگان اسلام به منطقه اشغالی سرپل در نیمه اول سال ۱۳۶۰، دشمن دچار اضطراب شده و احتمال حمله نیروهای خودی را پیش‌بینی می‌کرد. با این حال، عراقی‌ها همچنان به

استقرار در مناطق اشغالی اصرار داشتند و این امر بدین دلیل بود که عراقی‌ها تصور می‌کردند که نیروهای اسلام از انجام دادن عملیات دقیق و برنامه‌ریزی شده در سطحی گسترده ناتوان هستند. در واقع فرماندهی عراق احتمال تدارک حمله از محور شرق رودخانه را پیش‌بینی می‌کرد اما به هیچ وجه تصور نمی‌کرد این حمله، گسترده و همه‌جانبه باشد.

استعداد دشمن در این منطقه برابر یک لشکر تقویت شده بود؛ ضمن این که فرمانده سپاه سوم می‌توانست از احتیاط لشکرهای ۵ مکانیزه و ۹ زرهی که در جنوب غربی اهواز و سوسنگرد مستقر بودند، برای تقویت لشکر ۳ زرهی استفاده کند.

طرح عملیات

الف) اهداف و مأموریت

هدف اصلی عملیات، انهدام نیروهای دشمن در شرق رودخانه کارون و تصرف و تأمین منطقه بود. در طرح اولیه سپاه آمده بود:

«سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مستقر در آبادان و دارخوین و ماهشهر مأموریت دارند تا با هماهنگی و همکاری کامل لشکر ۷۷ پیاده خراسان از محور فیاضیه و دارخوین به‌طور گسترده و از سه محور ایستگاه ۱۲ و ایستگاه ۷ و جاده ماهشهر - آبادان تک نمایند و نیروهای دشمن را که از کنار کارون تا جاده ماهشهر - آبادان گسترش داشتند، به‌طور کامل محاصره و بعد از انهدام دشمن، در منطقه متصرفه پدافند نمایند.»

سران نظامی امیدوار بودند با انجام عملیات ثامن‌الائمه (ع) تهدید احتمالی دشمن برای تصرف آبادان که عراق آن را به صورت اهرم فشاری علیه ایران در تبلیغات خود مورد استفاده قرار می‌داد، خنثی شود. از سوی دیگر، در این عملیات پس از پاکسازی شرق رودخانه کارون، نیروهای خودی از خطوط پدافندی آزاد شده و امکان به‌کارگیری آن‌ها در مراحل بعدی آزادسازی مناطق اشغالی فراهم می‌شد.

ب) سازمان رزم خودی

ترکیب نیروهای عمل‌کننده در این عملیات، شامل ارتش، سپاه، بسیج و نیروهای ژاندارمری

به این شرح بود:

- لشکر ۷۷ با سه تیپ شامل ۹ گردان نیروی پیاده؛
- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با ۱۶ گردان نیروی پیاده که در سازمان سه قرارگاه تیبی عمل می کرد؛
- تیپ ۳۷ زرهی شیراز؛
- گردان ۲۵۱ تانک از لشکر ۱۶ زرهی؛
- گردان ۱۰۷ ژاندارمری؛
- گروه رزمی ۲۹۱ تانک؛
- جهاد سازندگی، علاوه بر احداث جاده وحدت در فروردین ۱۳۶۰، امور مقدماتی مهندسی عملیات را انجام داد.

پس از حذف بنی صدر برای نخستین بار بود که نیروهای عمل کننده در چنین مقیاسی با هم ترکیب شده به نحو شایسته ای با یکدیگر همکاری و هماهنگی می کردند، چنان که این اقدام، الگوی مناسبی برای ادامه همکاری ارتش و سپاه در سایر عملیات ها شد.

ج) طرح مانور

برای اجرای عملیات، چهار محور طراحی شده بود: دارخوین، فیاضیه، ذوالفقاریه (ایستگاه ۷ و ۱۲) و جاده ماهشهر - آبادان. در این میان، محور دارخوین و فیاضیه با هدف تصرف و تأمین پل های حفار و قصبه دارای اهمیت بیشتری بودند و در صورت برخورداری نیروهای خودی از سرعت عمل، امکان انهدام و اسارت بسیاری از افراد دشمن در این محور وجود داشت. و همین ضرورت، در آرایش نیروها مؤثر بود که به این ترتیب مشخص شد.

محور دارخوین - محمدیه: پنج گردان از سپاه (چهار گردان آفندی و یک گردان احتیاط) و سه گردان از ارتش (دو گردان آفندی و یک گردان احتیاط) و یک گردان تانک در احتیاط و پشتیبانی.

محور فیاضیه: پنج گردان از سپاه (چهار گردان آفندی و یک گردان احتیاط) و سه گردان

از ارتش (یک گردان آفندی و دو گردان احتیاط)

محور ذوالفقاریه: پنج گردان پیاده و گروه خمپاره‌انداز از سپاه و دو گردان پیاده و گردان سوار زرهی از ارتش.

محور جاده ماهشهر - آبادان: دو گردان از سپاه (یک گردان آفندی و یک گردان احتیاط) و دو گردان از ارتش (یک گردان آفندی و یک گردان پدافند)

برای پشتیبانی عملیات، سه گردان توپخانه و ۵۰ قبضه سلاح پدافند هوایی در نظر گرفته شده بود.

در مجموعه، به نظر می‌رسید، دشمن به دلیل برخورداری از نیروهای احتیاط و به ویژه امکان به کارگیری لشکرهای ۵ مکانیزه و ۹ زرهی تحت امر سپاه سوم، در موضع برتری قرار داشت، لیکن نیروهای خودی با توجه به شناخت دقیق از دشمن، ویژگی برتر عملیاتی، ترکیب جدید سپاه و ارتش - که پیش از این هرگز در این سطح وجود نداشت - و بهره‌برداری مناسب از زمین، از موقعیت بهتری برخوردار بودند. افزون بر این، دشمن به لحاظ درک و باوری که از توان نیروهای خودی داشت، به‌طور نسبی در غافل‌گیری به سر می‌برد و این عوامل در مجموع می‌توانست دست یابی به پیروزی را آسان کند.

در این میان، افزایش قابل توجه نیروهای سپاه در مقایسه با عملیات‌های پیشین و نقش طراحان نظامی سپاه در طرح‌ریزی و هدایت عملیات، از جمله ویژگی‌های عملیات ثامن الائمه (ع) و عامل برتری نیروهای خودی در برابر دشمن بود.

بدین ترتیب، عملیات ثامن الائمه (ع) به‌منظور شکستن محاصره آبادان و انهدام نیروهای دشمن در شرق رودخانه کارون پس از آماده‌سازی مقدمات آن، آغاز شد.

شرح عملیات

عملیات در ساعت ۱ بامداد روز پنجم مهر ۱۳۶۰ آغاز شد. قوای ایران در ساعات نخست عملیات، با تهاجم به مواضع دشمن و در هم شکستن مقاومت نیروهای آنان، خاکریزهای اول

دشمن را تصرف و تأمین کردند. مقاومت اولیه نیروهای عراقی در برخی از محورها و به ویژه تداوم آن در منطقه پل حفار، نشان دهنده هوشیاری نسبی دشمن بود. بنا بر گزارش اسیران عراقی، اسارت یکی از نیروهای خودی در منطقه عملیاتی تیپ ۸ مکانیزه در محور دارخوین سبب هوشیاری دشمن شده بود، ولی شناخت نادرست فرماندهان نظامی عراق نسبت به توان نیروهای خودی که بر مبنای برآوردهای عملیات‌های ناکام پیشین ایجاد شده بود، سبب شد در برابر حمله نیروهای خودی واکنش مناسبی نشان ندهند.

با روشن شدن هوا و ادامه پیشروی نیروهای خودی از محور شمالی به سمت پل مارد و تهدید عقبه نیروهای دشمن، نخستین ضربه شکننده بر نیروهای عراقی وارد آمد. با این حال، نیروهای دشمن در منطقه پل حفار همچنان مقاومت می‌کردند. گسترده‌گی محورهای تهاجم و عقب‌ماندگی دشمن سبب شد تا نیروهای خودی با به دست گرفتن ابتکار عمل و ادامه پیشروی در محورهای مختلف، دشمن را تحت فشار قرار دهند.

از سوی دیگر، در پی تغییر وضعیت میدان نبرد، فرماندهی نیروهای دشمن تلاش می‌کرد تا تاریک شدن هوا به مقاومت در پل حفار ادامه دهد. دشمن قصد داشت، با تقویت منطقه، ابتدا منطقه سرپل را حفظ کند و پس از آن، با نصب پل روی رودخانه کارون، نیروهای محاصره شده را نجات دهد و سپس، با استقرار در منطقه غرب رودخانه کارون، از ادامه پیشروی نیروهای خودی جلوگیری کند.

بر همین اساس، دشمن در اولین اقدام با وارد کردن تیپ ۱۰ زرهی گارد جمهوری، سعی کرد، پل حفار را حفظ کرده و با استقرار تیپ ۱۶ زرهی از لشکر ۶ زرهی در غرب رودخانه کارون، از پیشروی نیروهای خودی جلوگیری کند. تهاجم رزمندگان به نیروهای تیپ ۱۰ سبب شد تا این نیروها در همان لحظات اولیه حضور در منطقه سرپل، محاصره شده و عقب‌نشینی کنند، در صورتی که اگر در حمله به تیپ ۱۰ تأخیر صورت می‌گرفت، بی‌گمان نیروهای تیپ ۱۰ دشمن پس از حضور در منطقه، دست به ضد حمله می‌زدند با آزاد شدن جاده ماهشهر - آبادان در ساعت ۸:۳۲ بامداد روز پنجم مهر و پیشروی نیروهای خودی از شمال به جنوب و تصرف پل قصبه، امکان مقاومت از عراقی‌ها گرفته شده بود.

در بعد از ظهر همان روز بخشی از پل حفار تصرف شده بود ولی عراقی‌ها برای باز نگه داشتن عقبه نیروهای محاصره شده خود در شرق کارون، همچنان مقاومت می‌کردند، چنان که با تاریک شدن هوا حرکت ستون نیروهای دشمن از اهواز به سمت خرمشهر دیده می‌شد.

بدین ترتیب، روز اول عملیات در حالی به پایان رسید که دشمن به دلیل عقب‌ماندگی، توان مقابله با نیروهای خودی را نداشت و تنها، به تاریک شدن هوا، باز نگاه داشتن پل حفار برای تقویت منطقه و یا امکان عقب‌نشینی نیروهای محاصره شده امید بسته بود. در روز دوم عملیات (ششم مهر)، در حالی که پیشروی نیروهای خودی همچنان ادامه داشت، دشمن واکنش جدی از خود نشان نداد و از بعدازظهر همان روز نیروهای عراقی به تدریج تسلیم شده و یا عقب‌نشینی کردند و سرانجام در پایان این روز عملاً منطقه سرپل دشمن آزاد شد.

در روز سوم عملیات نیز در پی پاکسازی منطقه، محاصره آبادان به پایان رسید و فرمان امام خمینی مبنی بر شکستن حصر آبادان، در مدت ۴۸ ساعت آفند تحقق یافت و نیروهای خودی پس از پاکسازی کامل منطقه، در ساحل شرقی رودخانه کارون استقرار یافتند. در این عملیات علاوه بر آزادسازی منطقه اشغالی در شرق رودخانه، بخش وسیعی از نیروهای خودی - که درگیر پدافند در منطقه بودند - آزاد و برای عملیات‌های بعدی آماده شدند.

نتایج عملیات ثامن‌الائمه (ع)

در این عملیات جمهوری اسلامی ایران به نتایج مهمی دست یافت، از جمله: نیروهای خودی از خطوط پدافندی پراکنده و گسترده در منطقه شرق کارون آزاد شده و با اتکاء به مانع طبیعی مناسب (رود کارون)، با حداقل نیرو و امکانات خطوط پدافندی تشکیل دادند. آبادان از محاصره یک ساله خارج شد.

بیش از ۱۵۰ کیلومتر مربع از اراضی اشغال شده، آزاد گردید.

بیش از ۳ هزار نفر از نیروهای دشمن کشته و زخمی شدند و ۱۶۵۶ نفر نیز به اسارت در

آمدند.

تلاش‌های رژیم عراق برای بهره‌برداری سیاسی و نظامی از ادامه محاصره آبادان خنثی

گردید.

دو جاده مهم اهواز - آبادان و ماهشهر - آبادان از تصرف دشمن خارج شد. تعداد ۹۰ دستگاه تانک و نفربر، ۱۰۰ دستگاه انواع خودرو دشمن منهدم گردید و تعداد ۳ فروند هواپیما و یک فروند هلی کوپتر عراق نیز سرنگون شدند. همچنین ۱۰۰ دستگاه تانک، ۶۰ دستگاه نفربر، ۳ دستگاه لودر و ۱۵۰ دستگاه خودرو به غنیمت گرفته شد. صدام پس از این شکست ۷ تن از فرماندهان خود را تیرباران کرد. با توجه به نقش شجاعانه لشکر ۷۷ پیاده با تصویب شورای عالی دفاع در تاریخ یازدهم مهر ۱۳۶۰، به لشکر پیروز خراسان تغییر نام داد.

پیامدهای شکسته شدن محاصره آبادان

موفقیت عملیات ثامن الائمه (ع) در ابعاد مختلف پیامدهایی به همراه داشت که آن را در دو محور عمده، داخلی و خارجی ارزیابی می‌کنیم.

الف - پیامدهای داخلی

- ✓ با انجام موفقیت‌آمیز اولین عملیات وسیع ایران در جبهه‌ها، روحیه نیروهای رزمنده تقویت و توانمندانۀ تر از پیش به نبرد با دشمن پرداختند.
- ✓ از نظر سیاسی وضعیت سیاسی کشور منسجم‌تر شد و کمتر از یک هفته بعد از این عملیات، مردم با شرکت در سومین انتخابات ریاست جمهوری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای را به ریاست جمهوری برگزیدند که این امر منجر به موفقیت بیشتر در سیاست‌های خارجی نظام نیز گردید.
- ✓ با تثبیت دولت اسلامی و وحدت نظر مسئولین نظام، موضع‌گیری‌های قاطعانه و به موقعی در قبال مسائل خارجی انجام گرفت.

ب - پیامدهای خارجی

- ✓ مهم‌ترین پیامد خارجی این عملیات، تشکیل شورای همکاری خلیج فارس توسط کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، به منظور جلوگیری از گسترش و نفوذ انقلاب

اسلامی و یاری رساندن به رژیم متجاوز عراق بود، همچنین تحرکات نظامی آمریکا در خلیج فارس به منظور اعمال فشار بر ایران و حمایت از کشورهای منطقه بیشتر شد.

✓ آمریکا با اعزام ناوگان نظامی خود در خاورمیانه و آب‌های دریای عمان، مانورهایی انجام داد و تهاجم تبلیغی گسترده‌ای را علیه ایران آغاز کرد و با نشر اکاذیب و شایعات، وحشت بی‌مورد رژیم‌های منطقه را از ایران بیشتر کرد.

✓ متأسفانه پس از انجام موفق عملیات موفق ثامن‌الائمه و اعلام تبریک خیر شکست حصر آبادان به امام، هواپیمای سی - ۱۳۰ حامل شماری از فرماندهان جنگ هنگام بازگشت به تهران سقوط کرد. در این سانحه که روز هفتم مهرماه اتفاق افتاد محمد جهان‌آرا فرمانده سپاه خرمشهر، جواد فکوری فرمانده نیروی هوایی ارتش، یوسف کلاهدوز قائم‌مقام فرماندهی سپاه پاسداران، ولی‌الله فلاحتی رئیس ستاد مشترک ارتش و موسی نامجو وزیر دفاع و نماینده امام در شورای عالی دفاع که همگی در طراحی و اجرای عملیات شکست حصر آبادان شرکت داشتند، به همراه تنی چند از افسران و همراهان به شهادت رسیدند.

پاسخ امام خمینی (ره) به تلگرام فرماندهان در خصوص شکستن حصر آبادان

بسم الله الرحمن الرحيم

تیمسار سرتیپ فلاحتی، تیمسار سرتیپ ظهیر نژاد و جناب آقای محسن رضایی ایدهم الله تعالی.

تلگراف شما در خصوص فتحی بزرگ که خداوند تعالی نصیب ارتش و نیروی هوایی و هوانیروز و سپاه پاسداران و بسیج و ژاندارمری و فداییان اسلام و سایر نیروهای مردمی فرموده و محاصره آبادان به طور کامل شکسته شده است، واصل گردید.

این جانب این پیروزی بزرگ را به فرماندهان تمامی نیروهای مسلح و به سربازان ارجمند و سپاهان نیرومند تبریک می‌گویم و امید است این سرافرازی‌ها را که برای اسلام و میهن فراهم می‌کنند، منظور نظر مبارک ولی‌الله الاعظم بقیه‌الله (ارواحنا له الفدا) باشد و آخرین پیروزمندی را که

بیرون راندن نیروهای متجاوز کافر از سرزمین میهنمان است، ملت شریف ایران به زودی مشاهده کند.

این جانب به اسم ملت بزرگ ایران از رزمندگان دلیر ارتش و سپاه و دیگر قوای مسلح (ایدهم الله تعالی) تقدیر و تشکر می‌کنم. از خداوند متعال توفیق نصرت و عظمت اسلام و مسلمین و به خصوص نیروهای مسلح اسلامی را خواستار است.

استفاده از حداکثر ابتکار

در تمامی صحنه‌های عملیاتی، استفاده از ابتکار عامل موفقیت محسوب می‌شد چرا که این امر موجب تغییر شیوه و تاکتیک‌هایی می‌گردد که قدرت عکس‌العمل‌های منطقی از دشمن را سبب می‌کند از این رو نیروی آفند کننده با بکارگیری این اقدامات به راحتی ابتکار عمل را به دست گرفته و هر چه سریع خود را به اهداف می‌رساند. در عملیات ثامن الائمه (ع) چندین ابتکار جدید به کار گرفته شد که این ابتکارها نقش مهمی را در پیروزی عملیات ایفا نمودند. اهم آنها عبارتند از:

۱ - هم‌زمانی تک در چندین محور عملیاتی عمده که تقریباً هر محور مجدداً به چند محور کوچکتر تقسیم می‌شد. همین امر موجب شد تا در یک زمان به تمامی خطوط دشمن حمله شود از این رو نیروها و فرماندهان دشمن قادر به هیچ‌گونه عکس‌العمل منطقی نبودند.

۲ - اجرای تک شبانه با توجه به اینکه یکی از عملیات‌های دشوار اجرای تک شبانه است. زیرا به نیروهای آموزش دیده و زبده و فرماندهان مجرب نیاز دارد چرا که کنترل و هدایت نیروها در شب بسیار دشوار و پیچیده است. از سوی دیگر اجرای چند عملیات بزرگ کلاسیک در روز انجام شده بود. در فکر و تخیل فرماندهان عراق نمی‌گنجید که رزمندگان بتوانند چنین عملیاتی را در شب انجام دهند، به همین دلیل کاملاً غافلگیر شدند.

۳ - استفاده از تونل زیر زمینی برای شکستن خط فیاضیه.

۴ - عبور از نهر شادگان در محور دارخوین که به عقب‌نشینی دشمن ختم گردید. خالد حسین النقیب از افسران عراقی در این عملیات درباره تأثیر حمله از محور نهر شادگان در شکست عراق نوشته است:

" مهاجمین در محور اول (تیپ ۸ در جبهه شمالی، دارخوین) به دو ستون تقسیم شدند، ستون اول تیپ را مستقیماً مورد حمله قرار داد و ستون دوم از طریق شکاف موجود بین تیپ ۸ و گردان شناسایی صلاح‌الدین نفوذ کرد و طولی نکشید که خود را به پشت تیپ ۸ رسانید و این یگان را از عقب مورد هجوم قرار داد و برخی از افراد این ستون، پیش روی به سمت منطقه پل‌ها را ادامه دادند. در نتیجه در همان دقائق نخست برخی از مواضع تیپ ۸ سقوط کرد و درگیری برای پاکسازی کامل آن ادامه یافت. انصافاً بایستی گفت که نیروهای ایرانی با شجاعت کم‌نظیری در صحنه نبرد می‌جنگیدند" (النقیب، جلد ۲: ۶۶)

۵- باز کردن میادین مین قبل از عملیات موجب نفوذ و رخنه سریع در خطوط دفاعی دشمن بدون هیچگونه مقاومتی گردید.

۶- آتش زدن سطح کارون: مهم‌ترین ابتکار علیه جبهه دشمن که در نوع خود بی‌نظیر بود، آتش زدن سطح رودخانه کارون در صبح عملیات بود. این امر برای قطع کامل ارتباط عراق با جبهه غربی صورت گرفت. تأثیر عمده آن به گونه‌ای شد که امکان هر گونه مانور هوایی از دشمن سلب گردید. در این مورد خالد حسین النقیب می‌نویسد:

" جالب اینجاست که حریقی در منطقه سلیمانیه اتفاق افتاد که دود غلیظ ناشی از آن آسمان منطقه را پوشانید، به طوری که هر گونه مانور هوایی عراق در صحنه نبرد را به دلیل عدم دید کافی سلب کرد" (النقیب، جلد ۲: ۶۶)

۷- استفاده صحیح از آتش در طرح مانور

قدرت آتش ضرورت انهدام یگان در جهت فائق آمدن بر دشمن و تمایل دشمن برای جنگیدن را از بین می‌برد و همچنین موجب سرعت بخشیدن به مانور می‌گردد. در عملیات ثامن برای اولین بار با یک هماهنگی و ثبت دقیق اهداف کلیدی با هماهنگی برادران سپاه و برادران ارتشی طرح‌ریزی به نحو احسن اجرا گردید که اصلاً برای دشمن قابل پیش‌بینی نبود. در این مورد در کتاب حزب بعث و جنگ آمده است:

" یگان‌ها در منطقه‌ای به فاصله ۴ کیلومتری رودخانه کارون به عنوان نیروی احتیاط منطقه در

شرق رودخانه استقرار یافته بودند. در شب ۲۷ سپتامبر ۱۹۸۱ (۱۳۶۰/۷/۵) و قبل از ساعت ۱۲ در معرض آن چنان آتش پر حجمی قرار گرفتیم که نظیر آن را در هیچ منطقه‌ای ندیده بودم. تمامی سلاح‌ها اعم از توپ، خمپاره و کاتیوشا به کار گرفته شد و شب ظلمانی را به روز مبدل ساخت. صدای انفجارهای پیاپی زمین را در زیر پای ما به ارزه در آورد" (النقیب، جلد ۲: ۶۵)

عوامل مؤثر در پیروزی عملیات ثامن الائمه (ع)

۱- فرمان تاریخی امام مبنی بر شکست حصر آبادان

از آنجایی که یک رابطه قلبی بین امام و ملت برقرار بود به‌خصوص شدت این رابطه قلبی میان نسل جوان و امام بیشتر بود با فرمان امام جان تازه به رزمندگان اسلام بخشید آنها اجرا و تحقق کامل این فرمان را بر خود واجب می‌دانستند در این مورد سردار صفوی می‌گوید:

"از نظر ما که مطیع فرمان ولایت و مقلد ایشان بودیم کلمه باید یک دستور قاطع محسوب می‌شد یعنی انجام یک تکلیف در حد واجب که باید به آن عمل کرد" (نگین ایران، شماره ۶: ۱۱۶)

لذا تمامی فرماندهان و نیروها از هیچ کوشش برای تحقق بخشیدن این فرمان دریغ نکردند. به همین دلیل این فرمان مهم‌ترین عامل در افزایش روحیه و انگیزه بخصوص فداکاری و شهامت و شهادت رزمندگان اسلام شد. چون این فرمان باور در توانستن را به وجود آورد. می‌توان از این رو این فرمان را مهم‌ترین عامل در پیروزی عملیات دانست.

۲- اشتباهات دشمن

قبل از هر چیز باید توجه نمود که در عملیات عبور از رودخانه تصرف و تأمین سر پل مطمئن امری ضروری است. در غیر این صورت یگان‌های عبور کننده به دلیل نداشتن عمق و عقبه‌های مطمئن هر لحظه در معرض خطر و تهدید جدی از طرف نیروهای مقابل قرار می‌گیرند. در تهاجم و تجاوز عراق به سرزمین مقدس ایران دشمن پس از عبور از کارون با توجه به مقاومت سر سخخانه نیروهای مسلح و مردمی نه تنها به اهداف خود دست نیافت بلکه بر حسب اجبار در آن سوی کارون مجبور به توقف شد که عمق این سر پل تصرف شده به یازده کیلومتر می‌رسید.

لذا اولین اشتباه تاکتیکی مهم، او توقف در این سر پل بود چرا که این سر پل برای پدافند کننده کاملاً آسیب پذیر و نامطمئن بود.

دوم: دشمن برای تداوم پشتیبانی و تقویت و یا عقب نشینی فقط به دو پل قصبه و حفار متکی بود.

سوم: عدم استفاده صحیح از رودخانه غیر قابل عبور بهمینشیر: در پدافند از ساحل نزدیک رودخانه، سر پل اولیه در آن سوی رودخانه در اختیار رزمندگان اسلام قرار گرفت که این سر پل نقش مهمی در عملیات ثامن ایفا نمود ولی اگر عراقی ها در ساحل نزدیک رودخانه پدافند می نمودند یقیناً مشکلات عمده ای را در طرح و اجرای عملیات ثامن به وجود می آمد.

چهارم: نوع استقرار و گسترش منطقه پدافندی مانند یک زائده محدب نامتعادل محسوب می شد که از تمامی سمت ها به غیر از شرق کارون کاملاً آسیب پذیر و شکننده بود. به همین دلیل دشمن با هیچ روشی نمی توانست ساختار و سیستم دفاعی خود را در مقابل یک آفند گسترده سازمان دهد.

پنجم: برخورداری از فرماندهی و کنترل مؤثر و کارآمد در هر عملیاتی از مهم ترین عوامل موفقیت آن عملیات به شمار می روند که در آن، نوع زمین، نوع آرایش یگان ها، تعداد محورهای وصولی، رده های فرماندهی، سیستم فرماندهی و مخابرات و فرماندهی لایق و شجاع نیروهای آموزش دیده و با انگیزه از اهمیت زیادی برخوردار هستند. به نظر می رسد با توجه به نوع آرایش غلط دشمن، تعداد زیاد محورهای وصولی و نفوذی موجود در منطقه، تقریباً بلا تکلیفی در فرماندهی واحد دشمن به وجود آمد چرا که یگان های موجود در منطقه را عناصری از لشکر ۳، لشکر ۱۱ و تیپ های نیروی مخصوص و کماندو تشکیل می دادند. در این شرایط می بایست فرماندهی و کنترل این منطقه به یک رده بالاتر یعنی سپاه واگذار می شد ولی عملاً به این شکل نبود. لذا با یک حمله هم زمان از چندین محور به یک باره سازمان پدافندی دشمن از هم پاشیده شد و فرماندهی دشمن نتوانست هیچ کنترل را در هدایت نیروهایش انجام دهد.

ششم: استقرار یگان های تانک و مکانیزه در خط پدافندی و استقرار یگان های پیاده و کماندو

در عمق (به نقشه وضعیت دشمن مراجعه شود...) و عدم توجه به پیش‌بینی احتیاط‌های مجزای متحرک قوی تانک بخصوص در نزدیکی مراکز ثقل (پل حفار و قصبه) و هم‌چنین عدم وجود احتیاط‌های قابل دسترس در آن‌سوی رودخانه یکی دیگر از اشتباهات مهم دشمن در این منطقه بوده است.

۳- طرح‌ریزی مناسب و هماهنگی کامل بین برادران ارتش و سپاه

زمانی که دو نیرو از دو سازمان مستقل بخواهند عملیاتی را انجام دهند، یقیناً طراحی و اجرای آن با مشکلات زیادی روبرو می‌گردد. به همین دلیل است که اصول و مبانی عملیات مشترک با اصول و مبانی عملیات مرکب و اصول مبانی عملیات تک نیرویی مقدار زیادی تفاوت دارد. فرماندهان و طراحان با نگرانی و دغدغه خاطر بیشتری به طراحی عملیات مشترک و مرکب می‌پردازند تا عملیات تک نیرویی. حال در نظر بگیرید که برای اولین بار عملیاتی نسبتاً بزرگ بعد از عدم موفقیت‌های عملیات‌های کلاسیک قبل می‌خواهد انجام شود آن هم بین دو نیرو که یک نیرو دارای فرماندهان جوان و یک نیرو دارای فرماندهان میان سن مطمئناً مشکلات بایستی دوچندان شود ولی نه اینکه مشکلات بیشتر نشد بلکه این عامل خود یکی از عوامل مهم در پیروزی محسوب گردید. زیرا تأکیدات حضرت امام بر وحدت و یکپارچگی بین ارتش و سپاه و هماهنگی کامل به‌منظور تهاجم علیه دشمن، بدون شک مؤثرترین عامل در وحدت قبلی گردید نه وحدت ظاهری. در این مورد سردار صفوی می‌گوید:

" امام خمینی یک جمله‌ای فرموده بودند که نه سپاه می‌تواند به تنهایی جلو برود. نه ارتش و هیچ کدام از اینها بدون کمک مردم به پیروزی نخواهند رسید، ما در میدان عمل فرمان امام را که یک وحدت بسیار خوب بین سپاه و ارتش و کمک مردم بسیار والایی از مردم بود تجربه کردیم و در حقیقت باب الفتوحی شد" (صفوی، بی تا)

در اجرای این عملیات کلیه هماهنگی لازم در مورد فرماندهی و جانشینی هر رده، بکارگیری آتش توپخانه و ادوات، هوانیروز، هوایی و هماهنگی کامل در مانور به‌خصوص شکستن خط انجام گرفت. از آنجایی که این وحدت و هماهنگی بر باورهای ایمانی و توکل بر خدا استوار بود جای هیچ‌گونه نگرانی را در دل‌ها و فکرها باقی نگذاشت و در هنگام هدایت به نحو مطلوب کلیه موارد

فوق اجرا گردید.

۴- آماده‌سازی روحی، روانی و ایجاد انگیزه

آمادگی روحی و روانی برای هر عمل و اقدامی، مهم‌ترین رکن آن به حساب می‌آید. از آنجایی که چون جنگ یک مقوله ویژه با شرایط و دشواری‌های بسیار سخت و طاقت‌فرسا است، یکی از مهم‌ترین چرخه‌ای حرکت جنگ، آمادگی روحی و روانی بر اجرای آن می‌باشد. در این مورد ریچاردسون می‌گوید: روحیه، نیرویی است پنهانی در یک فرد و اجتماع که نمایانگر ترکیب خلاق بین بعضی از عوامل مادی و غیر مادی برای برانگیختن نیرو، شجاعت، صبر در فرد به‌منظور غلبه بر دشواری‌ها و مقابله بر تسلیم نشدن در هر شرایط است.

و در جای دیگر می‌گوید بهترین راه دستیابی به روحیه عالی در زمان جنگ، پیروزی است زیرا انسان هنوز مهم‌ترین اسلحه جنگ است و روحیه سربازان مهم‌ترین عامل آن محسوب می‌شود و انسان هنوز از ارزشمندترین سلاح و همچنین گران‌بهاترین نوع آنها است (ریچاردسون، ۱۹۸۵)

به همین دلیل است که روحیه مهم‌ترین فاکتور غیر فیزیکی توان رزم به حساب می‌آید. روحیه رزمندگانی که در عملیات ثامن شرکت کرده بودند به دلیل خداجویی، شهادت‌طلبی و خودسازی و عشق به ولایت بسیار عالی و سرشار از نشاط و انگیزه بود که قلم محقق قادر به بیان آن نمی‌باشد. ذکر این نکته از بیان خالد حسین النقیب افسران عراقی در این عملیات کافی می‌باشد که انصافاً باید گفت که نیروهای ایرانی با شجاعت بی‌نظیری در صحنه نبرد می‌جنگیدند (النقیب، جلد ۲:۶۶) از جمله مواردی که برای تقویت روحیه رزمندگان استفاده شد می‌توان: مراسم‌های عبادی، سیاسی، توسل به اهل بیت، حضور روحانیون در بین رزمندگان، حضور مستمر فرماندهان با رزمندگان، حمایت بی‌دریغ مردم از رزمندگان و مهم‌تر از همه تأکید بر تحقق فرمان امام مبنی بر شکستن حصر آبادان اشاره کرد.

۵- سازماندهی نیروها

با توجه به اینکه عملیات سپاه متکی بر نیروی پیاده بود و با توجه به تجربه یک‌ساله عملیات‌های محدود نیروها در قالب گردان‌ها سازماندهی شدند. از این‌رو با توجه به سازماندهی جدید، محورهای عملیاتی یگان‌های سازماندهی شده در قالب گردان در آمده و سپس تحت امر

محورهای عملیاتی قرار داده شدند. در بعضی از محورها مانند دارخوین بر اساس مانور و حساسیت هر محور، سازمان رزمی جدید که تلفیقی از نیروهای ارتش و سپاه بود انتخاب گردید. (به کتاب نیروهای شرق کارون مراجعه شود)

۶- توجیه نیروها

با توجه به تجربه عملیات‌های محدود به خصوص عملیات فرماندهی کل قوا، یکی از دلایل مهم در پیروزی‌های گذشته، توجیه کامل نیروهای تک و ور بود. زیرا با اتخاذ این روش، آنها کاملاً در منطقه عملیات و وضعیت یگان‌های پدافندی دشمن توجیه شده و از طرفی خود را در طرح و اجرا سهیم دانسته و مسئولانه در رسیدن به هدف تلاش می‌کردند. شهید حسن باقری در این مورد می‌گوید " اما بر خلاف ارتش که هنگام حمله نیروهایش نسبت به طرح مانور در بی‌خبری به سر می‌بردند، ما جزئیات طرح عملیات را با ذکر نکات ریز و ظریف آن برای همه فرماندهان تا فرمانده دسته بازگو می‌کردیم تا ضمن آگاهی از اهداف عملیات چنان‌که نقطه نظر اصلاحی دارند از آن بهره‌مند شده و استفاده کنیم". (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سال سوم: ۳۷) در این مورد سردار صفوی می‌گوید:

" یک روز قبل از عملیات نیروها کاملاً نسبت به منطقه عملیات توجیه شده بودند و ... نه تنها فرمانده گردان بلکه بقیه نیروها را روی خاکریز خط اول آورده بودند و گردان به گردان توجیه کرده بودند تا منطقه عملیاتی خود را بشناسند" (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سند شماره ۴۵۳/۴۹۹)

در واقع این توجیه‌ها هم از نظر نظامی بسیار مهم بود و هم از نظر تقویت روحیه و انگیزه بسیار مؤثر بود. در این مورد می‌توان از ناپلئون نام برد، چرا که گفته‌اند او در تمامی عملیات‌ها هدف‌های مربوط به هر حمله و مأموریت نظامی را دقیقاً پیش از شروع حمله برای فرماندهان خود تشریح می‌نمود و این توجیه را عامل مهمی در پیروزی می‌دانست. (کبورق، ۱۳۷۰)

۷- بسیج نیروهای مردمی در سازمان رزم سپاه

یکی دیگر از عوامل مهمی که تا پایان جنگ بر پیکره ارتش بعثی ضربات خرد کننده‌ای وارد نمود، حضور نیروهای مردمی در سازمان رزم سپاه بود. این ارتباط قلبی بین فرماندهان و

نیروهای مردمی از کمترین سن تا مسن‌ترین با انگیزه بسیار قوی و روحیه عالی از شاخص‌ترین خصوصیات این افراد در صحنه‌های جنگ بود. که تأثیر بسزایی در افزایش توان رزمی داشت. با توجه به این ویژگی‌ها و عقایدی که از اسلام ناب محمدی (ص) خصوصاً عشق به عاشورای حسینی نشأت می‌گرفت، رزمندگان اسلام در حمایت از فرامین رهبرشان امام خمینی (ره) هیچ یاس و ناامیدی در هیچ شرایطی بر آنها مستولی نمی‌گشت و همواره در جهت ادای تکلیف الهی و فرامین رهبر گام می‌نهادند. سپاه با بکارگیری این نیروها موفق به اجرای عملیات‌های محدود گردید و طبق مصوبه مجلس به کارگیری نیروهای مردمی به سپاه واگذار گردید:

"با توجه به مسئولیت سپاه و سازماندهی بسیج نیروهای مردمی که پایه‌های آن را سپاه به وجود آورده است و از طرف ملت و نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی رسماً به سپاه محول شد. لازم است امکانات و تجهیزات کافی در اختیار سپاه قرار گیرد تا به نحو شایسته این نیروی عظیم مردمی را سازمان‌دهی و اهداف عالی امام را به نحو احسن اجرا کند" (روزنامه انقلاب اسلامی ۱۳۵۹/۹/۲۵)

در چنین وضعیتی سپاه با استفاده از توانمندی‌ها و قابلیت‌هایی که کسب کرده بود توانست از خرداد تا مهر ۱۳۶۰ در مجموع هفت عملیات محدود را به موازات گسترش بحران سیاسی در داخل کشور با بکارگیری نیروهای مردمی در سازمان رزم خود طرح‌ریزی و اجرا نماید. بدین ترتیب سپاه با یک استراتژی جدید یعنی توسعه سازمان رزم با استفاده از نیروهای در این عملیات توانست به موفقیت دست پیدا کند. در استراتژی جدید می‌بایست جذب و سازماندهی نیروهای مردمی در مقایسه با عملیات‌های قبلی افزایش یابد. بر همین اساس، یازده ماه پس از اجرای عملیات دارخوین که حدود ۲ گردان سازماندهی شده بودند در عملیات بیت‌المقدس، بیش از ۱۰۰ گردان در سازمان تیپ با قرارگاه لشگری وارد عمل شدند. این تفکر و ایده در بین فرماندهان سپاه یکی دیگر از عوامل مهم در پیروزی‌های هشت سال دفاع مقدس به ویژه پیروزی عملیات ثامن‌الائمه (ع) بوده است. چرا که اولین سازماندهی گردان‌ها در قالب محوری از این عملیات شروع شد. در خصوص نیروهای مردمی سپاه، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور وقت و نماینده امام در شورای عالی دفاع در مصاحبه‌ای در اردیبهشت ۱۳۶۲ عنصر تعیین‌کننده در این

تغییر وضعیت را چنین تشریح می‌نمایند:

"کلا تا قبل از عملیات ثامن‌الائمه (ع) عملیات‌ها غالباً موفق نبوده است و شاید یک یا دو عملیات را بتوان نشان داد که تا حدودی موفق بوده و علتش هم این است که تا قبل از عملیات ثامن‌الائمه نیروهای مردمی به کار گرفته نمی‌شدند یعنی از سپاه و بسیج در عملیات به صورت کامل خبری نبود و ..."(انتشارات سروش، مجموعه مصاحبه‌ها، سال ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ اما مصاحبه با مجله پیام انقلاب، ۶۲/۲/۱۶ (تهران: سال ۱۳۶۶): ۱۱۹)

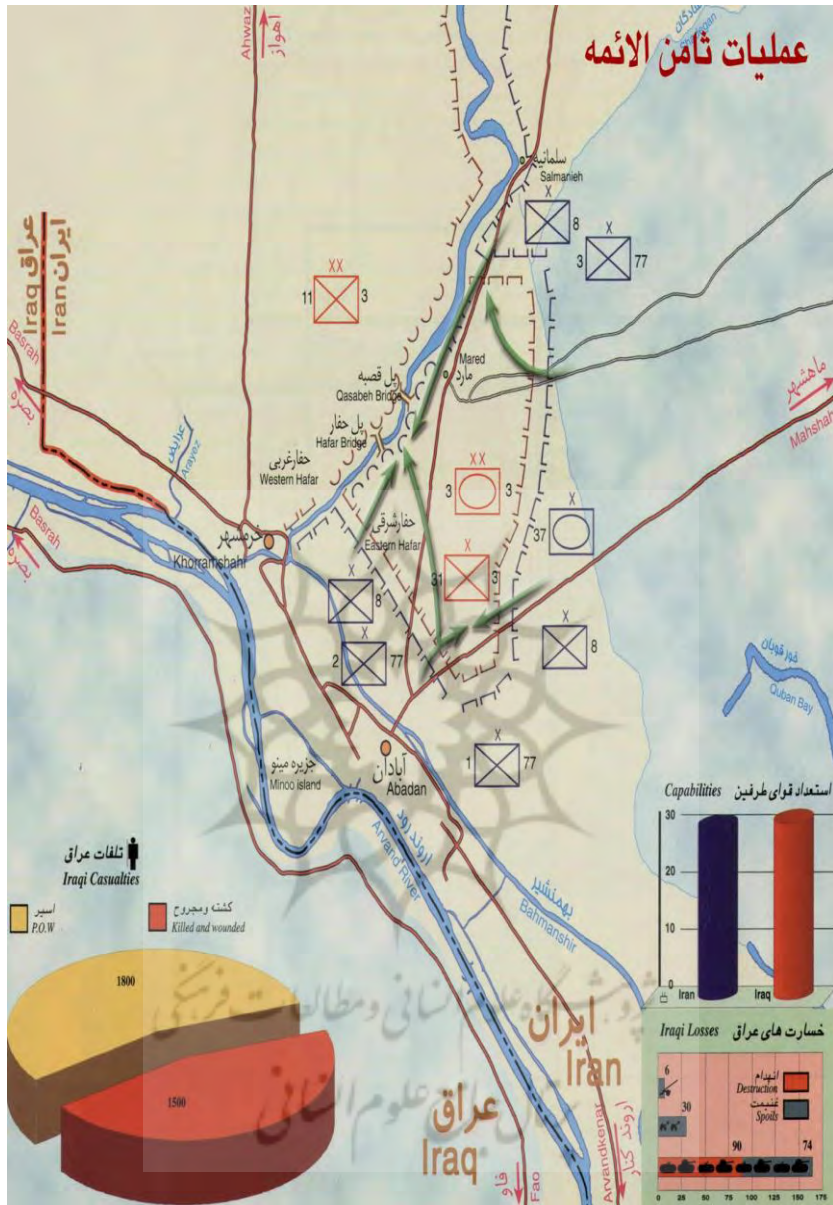
نتیجه‌گیری

قبل از هر چیز عوامل مؤثر بر پیروزی عملیات ثامن‌الائمه (ع) را باید مرهون عنایت خداوند دانست؛ چرا که واقعیت مهم تاریخ این است که فرماندهان و طراحان این عملیات در آن مقطع زمانی اکثریت در سنین جوانی بوده‌اند که نه در دانشکده‌های نظامی دوره‌های تخصصی را طی نموده و نه تجربه طرح‌ریزی و فرماندهی عملیات‌های بزرگ را داشتند؛ بلکه حداکثر تجربه برخی از آنها، جنگ در کردستان بود. یا اینکه تجربیات محدودی به دست آورده بودند. حال چه اتفاقی در این صحنه رخ داد که آنها با شجاعت، جسارت و خودباوری به سراغ عملیاتی رفتند که هم در حوزه طرح‌ریزی و هم در حوزه هدایت حتی برای فرماندهان و طراحان خبره نظامی بسیار پیچیده و دشوار بود. عملیاتی که: شبانه بود، وسعت منطقه عملیات نسبتاً گسترده و وسیع بود، امکانات و مقدرات مورد نیاز یک عملیات شبانه از نظر کلاسیک موجود نبود، برای اولین بار عملیاتی با ساختار و سازمان کاملاً متفاوت انجام می‌شد و در نهایت تجربه چنین عملیاتی از قبل وجود نداشت. اینجاست که هر انسان خداجویی پی به قدرت لایزال الهی می‌برد؛ چرا که امام و امت در این کارزار و معرکه‌ای وارد شده بودند که تمامی مقاصدشان فقط و فقط رضای خداوند و انجام تکلیف الهی بود و نه چیز دیگر، چه زیباست مصداق آیات کریمه الهی سوره انفال آیه ۱۰ که می‌فرماید: "شما مطمئن باشید و بدانید که نصرت و پیروزی نسبت مگر از جانب خداوندی که کمال قدرت و حکمت است" و یا آیه ۱۵۱ سوره آل‌عمران که می‌فرماید: "اگر خدا شما را یاری کند محال است کسی بر شما غالب آید و اگر نجواری واگذارد آن کیست که بخواهد از آن پس شما را یاری کند و اهل ایمان به خدا باید اعتماد کنند."

عملیات پیروزمند ثامن الائمه (ع) را به دلیل ماهیت و نوع اجرا و نتیجه حاصله بایستی به عنوان نقطه عطفی در طول هشت سال دفاع مقدس دانست چرا که باعث به وجود آمدن خودباوری در کلیه سطوح فرماندهی و بدنه دخیل در جنگ و به وجود آمدن سرمنشأ جدیدی در طراحی نوع و زمان عملیات و حرکت یگان‌های مانوری و... شده و طلیعه فتوحات عظیم در عملیات‌های بعدی گشت.

در حقیقت، ضامن بقا و حیات این شجره طیبه، ملتی با ایمان است که با پشتیبانی و اطاعت کامل از رهبر معظم انقلاب اسلامی و عمل به آموزه‌های اسلامی، دژ نفوذناپذیری را در مقابل دشمن بنا نموده است. امید است که این مقاله گوشه‌ای ناچیز از جانفشانی‌های شهدای گرانقدر هشت سال دفاع مقدس از سر و جان خود در راستای اجرای فرامین مولا و مقتدایشان حضرت امام خمینی (ره) گذشتند، باشد را نشان داده باشد به امید اینکه ما نیز میراث‌دار خوبی برای پاسداری از خون این عزیزان بوده و بسان آنان پای در رکاب فرزند خلف و شایسته آن امام همام، حضرت امام خامنه‌ای باشیم. انشاء...

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. اداره کل مطبوعات خارجی وزارت ارشاد اسلامی، نشریه بررسی مطبوعات جهان ۱۳۵۹/۱۱/۱۵ به نقل از لوموند ۱۳۵۹/۹/۱۹
۲. امام خمینی، روح‌الله، ۱۳۶۰: صحیفه نور، جلد ۱۳
۳. انتشارات پیام آزادی، سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی، جلد دوم (تهران فروردین ۱۳۶۲)
۴. باقری کبورق، علی، ۱۳۷۰، کلیات و مبانی جنگ و استراتژی، چاپ اول مرکز بین‌الملل
۵. جدی، سید مجید، تحولات آغازین جنگ تحمیلی: زمینه‌های پیدایش عملیات ثامن‌الائمه، ۱۳۷۴، مجله سیاست دفاعی.
۶. خبرگزاری پاریس، ۱۳۶۰/۵/۱۱، خبرگزاری رویتر (۶۰/۵/۱۲)
۷. درودیان، محمد، جنگ: بازیابی ثبات، ۱۳۸۲، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
۸. دکترین طرح‌ریزی عملیات مشترک، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد، مترجم سعید کافی - تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد دوره عالی جنگ، ۱۳۸۲
۹. رضایی، محسن، سخنرانی درباره استراتژی دفاع مقدس: ۱۳۶۰/۷/۷
۱۰. رضایی، محسن، درس‌های تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، دوره عالی جنگ. ۱۳۷۴/۴/۱۹
۱۱. سازمان عقیدتی - سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، نقش ارتش در ۸ سال دفاع مقدس، جلد سوم، اشغال خرمشهر و شکستن حصر آبادان (تهران، بهار ۱۳۷۳)
۱۲. سازمان عقیدتی - سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، اشغال خرمشهر و شکستن حصر آبادان ۱۳۷۳، تهران.
۱۳. سازمان عقیدتی و سیاسی ارتش ج.ا.ا. نقش ارتش در ۸ سال دفاع مقدس حمله نیروهای غرب دزفول، تهران بهار ۱۳۷۱
۱۴. سند شماره ۰۰۲۶۰۶، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ دفتر اطلاعات و تحقیقات نخست‌وزیری، ۱۳۵۹/۱۰/۲۱
۱۵. سند شماره ۵۲/۲۵۰۹۲۰۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ نامه (۱۳۶۰/۱/۲۱)

۱۶. سند شماره ۴۰۲/د، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، مصاحبه اختصاصی نویسنده کتاب جنگ، بازیابی ثبات با سردار رحیم صفوی
۱۷. سند شماره ۴۰۲/د، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، دفتر ثبت جنگ (یادداشت‌های روزانه شهید حسن باقری) (۶۰/۱/۱ - ۱۳۶۰/۱۲/۲۶)
۱۸. سند شماره ۴۰۲/د، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ دفتر سالنامه و یادداشت‌های روزانه شهید حسن باقری، ۶۰/۱/۱ تا ۱۳۶۰/۱۲/۲۶
۱۹. صفوی، سید رحیم، ۱۳۷۶، عملیات ثامن الائمه، جلد ۳، چاپ دانشکده فرماندهی و ستاد
۲۰. فصلنامه مطالعات جنگ ایران و عراق. نگین ایران سال دوم، شماره ۶، پائیز ۱۳۸۲
۲۱. کاظمی، اصغر (۱۳۷۵). خرمشهر در اسناد ارتش عراق، دفتر ادبیات و هنر و مقاومت
۲۲. کاظمی، اصغر، خرمشهر در اسناد ارتش عراق، ۱۳۷۵، تهران، دفتر ادبیات و هنر و مقاومت.
۲۳. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲
۲۴. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۲، آبادان در جنگ، اطلس راهنما - ۶ - چاپ اول
۲۵. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، مصاحبه اختصاصی نویسنده کتاب جنگ: بازیابی ثبات با سردار رحیم صفوی
۲۶. مرکز مطالعات و تحقیقات ستاد مشترک ارتش ۱۳۵۹/۹/۱۶ سند شماره ۰۰۲۰۹۳۰
۲۷. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - بررسی مطبوعات جهان، شماره ۸۹ - ۱۳۶۰/۷/۷، لس آنجلس تایمز، چاپ امریکا ۳۱ اوت ۱۹۸۱
۲۸. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام خمینی جلد ۱۵ (تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)
۲۹. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در مکتب جمعه، جلد ۳. ۲۷-۲۸ نماز جمعه ۱۳۶۰/۴/۱۲.
۳۰. هاشمی رفسنجانی، علی اکبر، ۱۳۷۸، عبور از بحران، دفتر انتشارات معارف انقلاب.